

Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. пр. / гол. ред. докт. пед. наук, проф. Бакум З. П. Кривий Ріг : ДВНЗ «КНУ», 2015. Вип. 45. С. 35–41.

4. Люш Д. В. Розвиток і охорона співацького голосу. Київ : Музична Україна, 1988. 138 с.

5. Мережко Ю. В., Киченко Т. О. Формування навичок самостійної роботи майбутніх учителів музичного мистецтва на заняттях з постановки голосу. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти*. 2019. Вип. 26. С. 75–82.

6. Офіційний YouTube-канал співачки Rulada (Цуканова І. П.) : веб-сайт. URL : <https://www.youtube.com/c/RULADA> (дата звернення – 07.03.2023).

7. Панченко Г. П. Творчі здібності майбутнього вчителя музичного мистецтва: теорія і практика : монографія. Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2020. 176 с.

8. Прядко О. М. Формування навичок співацького дихання у майбутніх педагогів-музикантів на заняттях з вокалу. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2013. Вип. 15. С. 225–230.

9. Riggs S. *Singing for the Stars* : Book and Online Audio. California : Alfred Publishing, 1992. 96 p.

REFERENCES

1. Dmitriyev, L. B. (1968). *Osnovy vokal'noy metodiki*. [Fundamentals of vocal technique]. Moskva. [in Russian]

2. Zygalo, YE. A. (2022). *Formuvannya vokal'nykh umin' maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva z vykorystannyam tekhnolohiyi rezonansnoho spivu*. [Formation of vocal skills of future music teachers using resonance singing technology]. Kryvyi Rih. [in Ukrainian]

3. Kosyak, L. I. (2015). *Metodychni aspekty formuvannya navychok vokal'no-slukhovoho samokontrolyu u maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva v klasi postanovky holosu*. [Methodical aspects of the formation of vocal-auditory self-control in future music teachers in the class of voice production]. Kryvyi Rih. [in Ukrainian]

4. Lyush, D. V. (1988). *Rozvytok i okhorona spivats'kogo holosu*. [Development and protection of the singing voice]. Kiyiv. [in Ukrainian]

5. Merezhko, YU. V., Kychenko, T. O. (2019). *Formuvannya navychok samostiyanoi roboty maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva na zanyattiyakh z postanovky holosu*. [Formation of independent work skills of future music teachers in classes on voice production]. [in Ukrainian]

6. Ofitsiyyny YouTube-kanal spivachky Rulada (Tsukanova I. P.) : веб-сайт. URL : <https://www.youtube.com/c/RULADA> [in Ukrainian]

7. Panchenko, H. P. (2020). *Tvorchi zdibnosti maybutn'oho vchytelya muzychnoho mystetstva: teoriya i praktyka*. [Creative abilities of the future music: theory and practice]. Melitopol'. [in Ukrainian]

8. Pryadko, O. M. (2013). *Formuvannya navychok spivats'koho dykhannya u maybutnikh pedahohiv-muzykantiv na zanyattiyakh z vokal'u*. [Formation of singing breathing skills in future music teachers during vocal classes]. [in Ukrainian]

9. Riggs, S. (1992). *Spiv dlya zirok*. [Singing for the Stars]. Kaliforniya. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОСЯК Людмила Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: формування вокальної культури здобувачів загальної середньої та вищої освіти; особливості професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва; аксіологічний підхід до музичної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOSYAK Lyudmyla Ivanivna – Candidate of Pedagogical Sciences, assistant professor, assistant professor of the Department Methods of Musical Education, Singing and Choral Conducting of Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Scientific interests: formation of vocal culture of students of general secondary and higher education; features of the professional training of future teachers of musical art; axiological approach to musical education.

Стаття надійшла до редакції 04.07.2023 р.

УДК 796. 37.037.(091)(477)“19/20”

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-209-213-217

КОШЛЯК Михайло Анатолійович –

кандидат педагогічних наук,

Президент Федерації дзюдо України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4597-299X>

e-mail: mykhailo.koshliak@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ФІЗКУЛЬТУРНО-МАСОВОЇ РОБОТИ З МОЛОДДЮ В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розкрито організаційні аспекти становлення та розвитку фізкультурно-масової роботи з молоддю в кінці ХІХ – на початку ХХ століття.

Встановлено, що у цей період держава більше уваги стала приділяти фізичному вихованню у школах. Міністерство народної освіти випустила низку розпоряджень, основною метою яких стало введення в практику гімназій нових форм загального фізичного розвитку, направлених, у першу чергу, на зміцнення здоров'я і організацію активного відпочинку учнів.

Становлення організації фізкультурно-масової роботи з молоддю наприкінці ХІХ – початку ХХ століття характеризувався напрямками змісту: пропагандистсько-агітаційний (популяризація різних видів спорту, поширення масових спортивних ігор, проведення показових виступів під час масштабних комплексних спортивних змагань); навчальний (формування у молоді в процесі фізкультурно-масових заходів знань про функціональні можливості людського організму та роль фізичного виховання в гармонійному розвитку особистості); спортивний (підготовка та проведення змагань різного рівня, спортивне вдосконалення молоді, досягнення високих спортивних результатів).

Кожний напрям фізкультурно-масової роботи набував властивостей національного через опору на традиційні народні рухливі ігри, поширення видів спорту.

Для кінця XIX – початку XX століття характерним для фізичного виховання було формування гімнастичних систем і поява нових видів спорту. В Україні на цей час склалися дві основні форми організації фізичного виховання – державна і громадська. Державні комітети, комісії, ради здійснювали обов'язкові, планові заняття фізичною культурою за затвердженими державними програмами. Ця форма фізичного виховання охоплювала дошкільні установи, загальноосвітні школи, вищі навчальні заклади, лікувально-профілактичні заклади та ін. Своєю чергою, в основу роботи громадських організацій (профспілки, добровільні товариства туризму й ін.) було покладено власну ініціативу працівників, їхню добровільність.

Ключові слова: фізичного виховання, фізкультурно-масова робота з молоддю, історичний період.

KOSHIAK Mykhailo Anatoliyovych –

Ph. D. in Pedagogy,

President of the Judo Federation of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4597-299X>

e-mail: mykhailo.koshliak@gmail.com

ORGANIZATIONAL ASPECTS OF THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF PHYSICAL AND MASS WORK WITH YOUTH AT THE END OF THE 19TH – EARLY 20TH CENTURY

The article reveals the organizational aspects of the formation and development of mass physical education work with youth in the late 19th and early 20th centuries.

It was established that during this period the state began to pay more attention to physical education in schools. The Ministry of National Education issued a number of orders, the main purpose of which was to introduce new forms of general physical development into the practice of gymnasiums, aimed, first of all, at strengthening the health and organizing active recreation of students.

The formation of the organization of physical culture and mass work with youth at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries was characterized by the following directions of content: propaganda and agitation (popularization of various types of sports, spread of mass sports games, demonstration performances during large-scale complex sports competitions); educational (formation of youth knowledge about the functional capabilities of the human body and the role of physical education in the harmonious development of the personality in the process of mass physical education activities); sports (preparation and holding of competitions of various levels, sports improvement of youth, achievement of high sports results). Each direction of physical culture and mass work acquired national properties due to the reliance on traditional folk mobile games and the spread of sports.

At the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries, physical education was characterized by the formation of gymnastic systems and the emergence of new types of sports. At that time, two main forms of organization of physical education were formed in Ukraine - state and public. State committees, commissions, and councils conducted mandatory, scheduled physical education classes according to approved state programs. This form of physical education covered preschool institutions, secondary schools, higher educational institutions, medical and preventive institutions, etc.

In turn, the work of public organizations (trade unions, voluntary associations of tourism, etc.) was based on the initiative of employees, their voluntariness.

Keywords: physical education, mass physical education work with youth, historical period.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Розвиток фізичного виховання в Україні неможливий без знання й переосмислення історичного досвіду минулого, в якому можна знайти відповіді на питання, що гостро постають перед сучасною системою фізичного виховання. Уточнення окремих принципових положень організації роботи з фізичного виховання молоді на кожному етапі розвитку суспільства та їх об'єктивна оцінка сприяють відновленню істинної, складної і багатогранної картини історико-педагогічного процесу, аналізу малодосліджених чи зовсім недосліджених проблем фізичного виховання, що відкривають невідомі факти минулого вітчизняної науки і культури. Чим ґрунтовнішими і об'єктивнішими будуть наукові дослідження цих проблем, тим ефективніше будуть використані позитивні надбання національного і регіонального досвіду в педагогічній практиці [4; 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз джерел засвідчує певну увагу сучасних дослідників до різних аспектів фізичного виховання молоді. Значний внесок у вивчення історії фізичної

культури та спорту в Україні, її змісту, форм, методів, підготовки педагогічних кадрів фізичного виховання, управління фізкультурно-масовою роботою з молоддю зробили українські вчені-педагоги (О. Безкопильний, І. Бондаренко, В. Вербицький, В. Золочевський, В. Іващенко, Ю. Кирилюк, А. Окопний та ін.). Попри значну увагу вчених до означеної проблеми, питання становлення та розвитку фізкультурно-масової роботи з молоддю в кінці XIX – на початку XX століття залишається малодослідженим.

Мета статті – розкрити організаційні аспекти становлення та розвитку фізкультурно-масової роботи з молоддю в кінці XIX – на початку XX століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наприкінці XIX – на початку XX століття наука про фізичне виховання досягла значних успіхів. Виникли нові, більш досконалі системи й методи фізичного виховання. За наслідками досліджень лікарів, педагогів, біологів публікуються статті з проблем фізичного виховання. Наукові відкриття допомогли зрозуміти зміни в організмі людини, котрі відбуваються під час занять спортом, а це

дало можливість раціональніше добирати методи й засоби фізичного виховання [7, с. 77].

Разом із соціально-економічними реформами пройшла і реформа народної освіти. У 1864 р. виходить новий «Статут гімназій і прогімназій», за яким вперше гімнастику було внесено до числа навчальних дисциплін у середній школі. Гімнастичні вправи належали до необов'язкових предметів, і займатися ними могли всі охочі, але в позакласні часи. При цьому ст. 51 Статуту зобов'язувала кожену гімназію мати гімнастичні прилади.

Разом з тим, випустивши рекомендації щодо введення гімнастики в навчальний процес середніх шкіл, Міністерство народної освіти зовсім не потурбувалося про організаційну сторону цього питання. До моменту виходу Статуту 1864 р. і положень, пов'язаних з уведенням фізичних вправ, у Міністерстві не існувало ні програми, яка б регламентувала порядок проведення занять, ні методичної літератури, ні матеріальної бази, ні кваліфікованих педагогічних кадрів, фінансової підтримки держави тощо. У результаті в 60-х роках XIX століття у гімназіях гімнастика розвивалася хаотично завдяки ініціативі керівництва навчальних округів чи директорів окремих навчальних закладів. Заняття були непостійними і мали швидше розважальний характер. Керували фізичним вихованням винятково іноземці, переважно німці. Цей факт можна пояснити тим, що на той момент у Російській імперії ще не склалася система підготовки фахівців фізичного виховання. Відсутність кваліфікованих учителів гімнастики належала до головних проблем, що перешкождали введенню гімнастики в навчальний процес освітніх установ [2, с. 53].

Початок 70-х років XIX століття ознаменувався декількома важливими подіями, що вплинули на подальше введення фізичного виховання в навчальний процес середніх шкіл Міністерства народної освіти. Так, у 1870 р. гімнастика стає обов'язковим предметом у жіночих гімназіях та прогімназіях. Як засоби фізичного розвитку для дівчат пропонувалися: гімнастика на снарядах, шведська гімнастика, рухливі ігри, їзда верхи і на велосипеді, танці, плавання, біг на ковзанах. У 1871–1872 рр. виходять нові статuti гімназій і реальних училищ, згідно з якими до навчальної програми як необов'язковий предмет вводилася гімнастика і рухливі ігри. Положення статутів стосовно викладання фізичних вправ мали рекомендаційний характер, а гімнастику слід було проводити в тих гімназіях, в яких для цього були створені необхідні умови. Через відсутність спортивних залів і нестачу місця заняття проводилися в суміжних коридорах або класних кімнатах, багато з яких погано провітрювалися, а часто взагалі були позбавлені будь-якої вентиляції. Це було причиною того, що під час уроків у приміщеннях піднімався густий пил, що призводило до поширення різних захворювань у дітей, послаблення організму учнів, розвитку в них анемії, захворювання легенів.

Наприкінці XIX – початку XX ст. держава більше уваги стала приділяти фізичному вихованню

у школах. Міністерство народної освіти випустила низку розпоряджень, основною метою яких стало введення в практику гімназій нових форм загального фізичного розвитку, направлених, у першу чергу, на зміцнення здоров'я і організацію активного відпочинку учнів [2, с. 54].

Узагальнення статистичних звітів, досвіду діяльності вищих навчальних закладів України свідчить, що у період (1889–1917 рр.) становлення організації фізкультурно-масової роботи з молоддю характеризувався напрямками змісту:

– пропагандистсько-агітаційний (популяризація різних видів спорту, поширення масових спортивних ігор, проведення показових виступів під час масштабних комплексних спортивних змагань);

– навчальний (формування у молоді в процесі фізкультурно-масових заходів знань про функціональні можливості людського організму та роль фізичного виховання в гармонійному розвитку особистості);

– спортивний (підготовка та проведення змагань різного рівня, спортивне вдосконалення молоді, досягнення високих спортивних результатів).

Кожний напрям фізкультурно-масової роботи набував властивостей національного через опору на традиційні народні рухливі ігри, поширення видів спорту, які своїми коренями сягають історії культури слов'ян.

Пропагандистсько-агітаційна фізкультурно-масова робота із студентською молоддю змістовно спрямовувалася на упровадження у практику наукових досягнень фізіологів, гігієністів, медиків.

На першому етапі у практиці вищих навчальних та професійних закладів (Київського, Одеського, Харківського університетів, Харківського ветеринарного інституту, Київського технологічного інституту та ін.) керувалися рекомендаціями Інструкції для викладання гімнастики в навчальних закладах відомства Міністерства народної освіти 1889 р.

Архівні документи з історії Харківського університету, Харківського і Київського технологічних інститутів свідчать про те, що у виховній діяльності на в цей період обґрунтовувалася необхідність практичного використання усіх можливих засобів фізичної культури молоді – гімнастики і рухливих ігор, бо «...лише систематичний курс гімнастики, проведений навіть у суворій послідовності і правильності, не містить усіх необхідних умов для досягнення поставлених цілей. Необхідним доповненням цього курсу слугують гімнастичні вправи...» [5; 9; 11].

В Інструкції 1889 р. указувалося, що в рухливих іграх молодь використовуватиме прийоми, набуті на заняттях гімнастики, і в такий спосіб молодь зрозуміє користь гімнастичних вправ [6].

Вивчення матеріалів з теми дослідження свідчить про те, що фізкультурно-масова робота з молоддю на в цей період не мала чіткої регламентації змісту, конкретного змістовного наповнення. Масові заходи проводилися часто у

період літнього відпочинку за ініціативи приватних осіб чи місцевих органів влади, які самі пропонували зміст масових фізкультурних заходів.

Так, до 1897 р. перелік навчальних дисциплін, зміст навчальних планів і програм визначалися безпосередньо вищими навчальними закладами. Проблема полягала у тому, що серед викладачів не було фахівців, які б могли професійно організувати фізкультурно-масову роботу із студентською молоддю. Міністерські плани і програми давали лише загальні вказівки щодо переліку навчальних предметів і доцільності організації активного відпочинку молоді. Відомо, що в навчальних програмах промислових училищ і вищих шкіл фізична культура як предмет не знайшла свого відображення [10]. Цей факт правомірно віднести до недоліків змістового забезпечення фізкультурно-масової роботи зі студентською молоддю на першому етапі, оскільки теоретичні напрацювання на той час були достатньою мірою системні і обґрунтовані.

Фізичне виховання у вищих навчальних закладах проводилось у позанавчальний час в студентських спортивних гуртках. Позитивним можна уважати внесення у плани і програми університетів танців і співів як засобів фізичного виховання та елементів фізкультурно-масової роботи [10].

Цей період характеризується складними побутовими умовами, важка фізична праця, до якої студенти долучалися від початку навчання, відсутність системи фізичного виховання в початкових і середніх навчальних закладах негативно позначалися на стані здоров'я молоді.

У 1891 р. були опубліковані висновки роботи особливої комісії при головному управлінні військово-навчальних закладів, мета якої полягала в розробці положень про організацію позакласних занять для вихованців кадетських корпусів. За наслідком роботи цієї комісії були видані "настанови" і програма, що викликала чималий інтерес не лише для військових, але й цивільних навчальних закладів різних типів [3].

Програма пропонувала в організації позакласних фізкультурних занять використання вільних рухових вправ на уроках гімнастики.

Автори програми уважали, що рухливі ігри несуть у заняття фізичною культурою «...відомий підйом духу, особливо необхідний для успішного процесу фізичного розвитку» [3].

Ця комісія наголошувала на корисності рухливих ігор для фізичного виховання не тільки школярів, але й для молодих людей. Указувалося, що гра підпорядковувалася загальним правилам, у ній надавалася широка свобода, через що рухи обиралися за власними уподобаннями і вміннями. Молода людина самостійно визначала їх силу і швидкість та обирала їх форму. Вільні ігри найменше відрізнялися від природних рухів і тому отримали назву «природного» виду фізичних вправ.

Інша група вправ – гімнастичні – визначалися на першому етапі рядом правил і законодавчих розпоряджень. Їх сила, тривалість, частота і форма знаходилися під суворим контролем педагога, тренера, лікаря. Такий вид систематичних вправ, на

апаратах чи без них, називали «штучним» і в педагогічній практиці досліджуваного періоду найчастіше він зустрічається під назвою «гімнастика».

Як свідчать результати дослідження, гімнастика, як явище нове у порівнянні з іграми, зустрічала чималий опір у ході упровадження в практику фізкультурно-масової роботи з молоддю на першому етапі. Прихильникам і авторам гімнастичних систем вказували на складність гімнастичних вправ, їх шкоду через однобічний розвиток організму, недоступність гімнастичних вправ широкому загалу, негативний вплив на нервову систему людини.

Жорстка критика та заперечення гімнастики стали однією з опосередкованих причин стрімкого розвитку і поширення її у вітчизняній системі фізичного виховання і масових спортивних заходах, створення цілої низки вітчизняних і зарубіжних гімнастичних систем, які вивчалися і упроваджувалися у вітчизняних вищих навчальних закладах [3].

У 1900–1917 рр. формуються такі нові напрями позанавчальної роботи, як спортивно-масовий рух та екскурсійна робота. У цей період виявляється низка тенденцій: надання позанавчальній роботі з фізичного виховання масового характеру; використання можливостей дитячих організацій для її здійснення. Провідними тенденціями стають збільшення інтересу до фізичного виховання і спорту серед усіх прошарків населення півдня України, посилення ролі державної політики як чинника розвитку спортивних організацій, товариств і гуртків, перетворення діяльності спортивних організацій та товариств на самостійний напрям громадського життя півдня України [1, с. 14].

Для кінця XIX – початку XX століття характерним для фізичного виховання було формування гімнастичних систем і поява нових видів спорту. В Україні на цей час склалися дві основні форми організації фізичного виховання – державна і громадська. Державні комітети, комісії, ради здійснювали обов'язкові, планові заняття фізичною культурою за затвердженими державними програмами. Ця форма фізичного виховання охоплювала дошкільні установи, загальноосвітні школи, вищі навчальні заклади, лікувально-профілактичні заклади та ін. Своєю чергою, в основу роботи громадських організацій (профспілки, добровільні товариства туризму й ін.) було покладено власну ініціативу працівників, їхню добровільність.

Дослідники зазначають, що початок XX століття в Україні характеризується розширенням системи фізичного виховання молоді, яка доповнюється діяльністю спортивних організацій та товариств щодо популяризації й поширення спорту серед населення й особливо дітей та молоді [7, с. 78].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, наприкінці XIX – на початку XX століття держава більше уваги стала приділяти фізичному вихованню у школах. Міністерство народної освіти випустила низку

розпоряджень, основною метою яких стало введення в практику гімназій нових форм загального фізичного розвитку, направлених, у першу чергу, на зміцнення здоров'я і організацію активного відпочинку учнів.

Становлення організації фізкультурно-масової роботи з молоддю наприкінці у цей період характеризувався такими напрямками: пропагандистсько-агітаційний (популяризація різних видів спорту, поширення масових спортивних ігор, проведення показових виступів під час масштабних комплексних спортивних змагань); навчальний (формування у молоді в процесі фізкультурно-масових заходів знань про функціональні можливості людського організму та роль фізичного виховання в гармонійному розвитку особистості); спортивний (підготовка та проведення змагань різного рівня, спортивне вдосконалення молоді, досягнення високих спортивних результатів). Кожний напрям фізкультурно-масової роботи набував властивостей національного через опору на традиційні народні рухливі ігри, поширення видів спорту.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обгрунтуванні ролі окремих постатей в розвитку фізичного виховання молоді наприкінці XIX – на початку XX століття.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Буценко А. В. Становлення та розвиток фізичного виховання молоді на півдні України (друга половина XIX – початок XX століття): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Старобільськ, 2017. 20 с.
2. Вербицький В. А. Бондаренко І. Г. Історія фізичної культури та спорту в Україні : навчальний посібник. Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. 340 с.
3. Золочевський В. В. Теорія і практика організації фізкультурно-масової роботи із студентською молоддю у вітчизняній педагогіці (кінець XIX – перша половина XX ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук. Харків, 2009. 20 с.
4. Іващенко В. П., Безкопильний О. П. Теорія і методика фізичного виховання: Підручник Ч. 1. Черкаси, 2005. 420 с.
5. Історія Київського університету (1834-1959) : до 125-річчя існування / відп. ред. проф. О. З. Жмудський. К. : Вид. Київ. ун-ту, 1959. 626 с.
6. Інструкція і програма викладання гімнастики у чоловічих навчальних закладах. ЦДДА України. Ф. 206. Оп. 3. Од.зб. 5. 23 арк.
7. Кирилюк Ю. А. Передумови розвитку теорії фізичного виховання в Україні в другій половині XX століття. *Освіта та педагогічна наука*. 2019. № 3(172). С. 76–83.
8. Матеріали V Міжнародної електронної науково-практичної конференції «Психологічні, педагогічні і медико-біологічні аспекти фізичного виховання». Одеса, 2014. 434 с.
9. Отчеты Харьковського університету о работе по физическому воспитанию студентов. ЦДАВОВУ України. Ф. 106. Оп. 9. Од. зб. 7.
10. Сборник постановлений, инструкций и программ учебных заведений Министерства народного просвещения. СПб. : Тип.-Лит. Ануфриевых, 1897. 38 л.
11. Харьковський технологічний інститут. ЦДАВОВУ України. Ф. 16. Оп. 19. Од. зб. 26.

REFERENCES

1. Butsenko, A. V. (2017). Stanovlennya ta rozvytok fizychnoho vykhovannya molodi na pivdni Ukrainy (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittya) [Formation and development of physical education of youth in the south of Ukraine (second half of the 19th – beginning of the 20th century)]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01. Starobil's'k. 20 s.
2. Verbyts'kyy, V. A. Bondarenko, I. H. (2014). Istoriya fizychnoyi kul'tury ta sportu v Ukraini [History of physical culture and sports in Ukraine]: navchal'nyy posibnyk. Mykolayiv : CHDU im. Petra Mohyly. 340 s.
3. Zolochevs'kyy, V. V. (2009). Teoriya i praktyka orhanizatsiyi fizkul'turno-masovoyi roboty iz student's'koyu moloddyu u vitchyznaniy pedahohitsi (kinets' XIX – persha polovyna XX st.) [Theory and practice of organizing mass physical education work with student youth in domestic pedagogy (end of the 19th – first half of the 20th century)]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk. Kharkiv. 20 s.
4. Ivashchenko, V. P., Bezcopyl'nyy, O. P. (2005). Teoriya i metodyka fizychnoho vykhovannya Theory and methods of physical education: Pidruchnyk CH. 1. Cherkasy. 420 s.
5. (1959) Istoriya Kyivivs'koho universytetu (1834-1959) : do 125-richchya isnuvannya [History of Kyiv University (1834-1959): to the 125th anniversary of its existence] / vidp. red. prof. O. Z. Zhmuds'kyy. K. : Vyd. Kyviv. un-tu, 1959. 626 s.
6. Instruksiya i prohrama vykladannya himnastyky u cholovichykh navchal'nykh zakladakh [Instruction and program for teaching gymnastics in male educational institutions]. TSDIA Ukrainy. F. 206. 3 op. 5 od.zb. 23 ark.
7. Kyrylyuk, YU. A. (2019). Peredumovy rozvytku teorii fizychnoho vykhovannya v Ukraini v druhiy polovyni XX stolittya [Prerequisites for the development of the theory of physical education in Ukraine in the second half of the 20th century]. *Osvita ta pedahohichna nauka*. № 3 (172). S. 76–83.
8. (2014). Materialy V Mizhnarodnoyi elektronnoyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi «Psykhohichni, pedahohichni i medyko-biologichni aspekty fizychnoho vykhovannya» [Materials of the 5th International Electronic Scientific and Practical Conference "Psychological, Pedagogical and Medical-Biological Aspects of Physical Education"]. Odesa. 434 s.
9. Otchety Kharkovskogo universiteta o rabote po fizicheskomu vospitaniyu studentov [Reports of Kharkiv University on the work on the physical education of students]. TSDAVOVU Ukraїni. F. 106. Op. 9. od. zb. 7.
10. Sbornik postanovleniy, instruktsiy i programm uchebnykh zavedeniy Ministerstva narodnogo prosveshcheniya [Collection of resolutions, instructions and programs of educational institutions of the Ministry of Public Education]. SPb. : Tip.-Lit. Anufriyevykh, 1897. 38 l.
11. Kharkovskiy tekhnologicheskij institute [Kharkiv Institute of Technology]. TSDAVOVU Ukraїni. F. 16. Op. 19. od. zb. 26.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОШЛЯК Михайло Анатолійович – кандидат педагогічних наук, Президент Федерації дзюдо України.

Наукові інтереси: теорія і практика фізичного виховання в Україні у другій половині XIX – XX століття.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOSHLYAK Mykhailo Anatoliyovych – Ph. D. in Pedagogy, President of the Judo Federation of Ukraine.

Scientific interests: theory and practice of physical education in Ukraine in the second half of the 19th–20th century.

Стаття надійшла до редакції 08.06.2023 р.